

Для ўтварэння назонікаў жаночага роду часам ужываецца словаўтваральны фармант *-іц* і яго варыянт *-ыц*, напрыклад: *посніца* (посная ежа, нішчымніца), *сітніца* (сітны хлеб), *ярыца* (яравое жыта).

Наступнымі па прадуктыўнасці можна адзначыць словаўтваральныя фарманты *-ік* і *-нік*, якія ўжываюцца для ўтварэння ўнівербатаў мужчынскага роду, апорны назоўнік словаўтваральнай базы звычайна таксама належыць да мужчынскага роду, напрыклад: *адстаўнік* (адстаўны ваеннаслужачы), *бярозавік* (бярозавы сок), *эстраднік* (эстрадны артыст), *штабнік* (штабны афіцэр).

Пераважная большасць утвораных назоўнікаў належаць да лексіка-граматычнага разраду канкрэтных назоўнікаў. Цікавыя выпадкі назіраюцца, калі ўтвараюцца рэчыўныя і зборныя назоўнікі: *арганіка* (арганічная хімія) *гатоўка* (готовыя (наяўныя) грошы) *пытляванка* (пытляваная мука), *форменка* (форменнае адзенне).

Кампрэсія пры ўнівербацыі ажжыцяўляецца на аснове слова-прыкметы, якое ўваходзіць у склад поўнага наймення. Устаноўлена, што такім словам у большасці выпадкаў з’яўляецца прыметнік, значна радзей – агульны назоўнік, у шэрагу выпадкаў – гэта імя ўласнае: *Камароўка* (Камароўскі рынак), *Каменка* (Каменная горка), *Слясарка* (Слясарная вуліца). Сюды можна дадаць адзінкі *Сляпянка*, *Старажоўка*, *Сцяпянка*.

Аб’ядноўвае ўсе разгледжаныя вышэй адзінкі размоўная сфера ўзнікнення, пры гэтым розныя ўнівербаты надалей адносяцца як да прафесіянальнай, так і да бытавой сфер ужывання; шэраг адзінак таксама ўваходзяць у склад нейтральнай агульналітаратурнай лексікі.

Л. С. Кныш

ПРАЯВЫ МОЎНАЙ ІНТЭРФЕРЭНЦЫІ ВА ЎМОВАХ БІЛІНГВІЗМУ

Тэрмін *інтэрферэнцыя* (лац. *inter* – ‘паміж’, *ferens* – ‘які нясе, пераносіць’) абазначае ўзаемнае пранікненне моўных элементаў на ўсіх узроўнях мовы ў выніку непасрэднага кантактавання роднасных моў. Такая з’ява, калі элементы адной мовы пранікаюць у другую і наадварот, безумоўна, прыводзіць да парушэння літаратурных нормаў гэтых моў. Прычыны і ўзровень інтэрферэнцыі залежаць ад розных складнікаў: ад ступені блізкасці (падабенства) моў; падабенства культуры і гістарычных умоў развіцця; ад ступені валодання як адной, так і другой мовамі; ад умення свядома адрозніваць і супастаўляць, размяжоўваць факты розных моў; ад характару маўлення (пісьмовае ці вуснае (спантаннае, непадрыхтаванае, гутарковае) і інш. Ва ўмовах білінгвізму пры ўмове перавагі рускай мовы як асноўнага сродку камунікацыі, на жаль, захоўваецца ўстойлівасць шматлікіх інтэрферэнцыйных памылак пры маўленні на кожнай з гэтых моў: руская ўплывае на беларускую і, наадварот, беларуская на рускую. Беларуска-руская і руска-беларуская інтэрферэнцыя праяўляецца на розных узроўнях.

Фанетычная інтэрферэнцыя – наяўнасць парушэнняў, якія звязаны з ужываннем у маўленні на адной мове гукаў іншай мовы: так, у беларускім маўленні назіраецца [p’]: [p’абіна], [p’эк’і], [кр’ічыц’] (у паўночна-ўсходнім дыялекце гэта з’ява сталася адметнай фанетычнай рысай віцебска-магілёўскіх гаворак); вымаўленне [в] ці [ф] замест [ў]: [кроф], [трафка], [правда]; [g] выбухны замест [г] фрыкатыўнага: [нага], [галава], [дарога]; цвёрдыя [с],[з], [ц],[дз]: [дзв’э], [сн’эх], [зв’эр], [цв’ісц’і]; мяккія [ш’], [ж’], [ч’]: [ш’ірок’і], [ж’іц’], [ч’істы] і інш.

Акцэнталагічная інтэрферэнцыя праяўляецца ў шматлікіх выпадках няправільнай пастаноўкі націску ў беларускіх словах пад уплывам рускай мовы: вусы (усы), кішка (кишка), спіна (спина), пасланец (посланец), крапіва (крапива), параліч (паралич), стары (старый), маленькі (маленький), наспех (наспех), знахар (знахарь), вярба (верба), імя (имя), коклюш (коклюш), пазвала (позвала), праспала (проспала), сабрала (собрала), гліняны (глиняный), брала (брала), чатырнаццаць (четыренадцать), адзінаццаць (одиннадцать), пяцёра (пятеро) і інш.

Лексічная інтэрферэнцыя ўзнікае ў выніку наяўнасці «русізмаў» у вусным і пісьмовым беларускім маўленні: *дзеньгі* (грошы), *скамейка* (лаўка), *скацёрць* (абрус), *кірпіч* (цэгла), *вілка* (відэлец), *этаж* (паверх), *скаварада* (патэльня), *выдзвінуць* (вылучыць), *рубашка* (кашуля), *адзяяла* (коўдра), *шарф* (шалік), *жарыць* (смажыць), *адзецца* (апрануцца), *пазваць* (паклікаць), *блюдца* (сподак), *жаліцца* (скардзіцца), *расніцы* (вейкі), *сапагі* (боты), *часы* (гадзіннік), *строіць* (будаваць), *палезна* (карысна), *наваселле* (улазіны), *комната* (пакой), *крыша* (дах), *астаноўка* (прыпынак), *зеркала* (люстэрка), *сабірацца* (збірацца), *плошчадзь* (плошча), *плацця* (сукенка), *балець* (хварэць) і інш.

Асноўная прычына падобных парушэнняў звязана з нізкім веданнем лексікі беларускай мовы, і пры пакутлівым падборы неабходнай моўнай адзінкі (ва ўмовах мыслення на рускай мове) няма нічога больш простага, як механічны пераклад на беларускую, хутчэй не пераклад, а вымаўленне рускага слова па-беларуску – вядомая ўсім *трасянка*.

Фразеалагічная інтэрферэнцыя назіраецца пры даслоўным перакладзе фразеалагізмаў: *як снег на галаву*; *стаяць на душой*; *два сапагі пара*; *Фядот, ды ня тот*; *кішкі выматаць*; *у дрозж кідае*; *равець бялугай*; *біць баклушы*; *адным мірам мазаны*; *папасці ўпрасак*. У той час як у беларускай мове ёсць самабытныя, каларытныя ўстойлівыя адзінкі: *як Піліп з канпель*; *стаяць крукам*; *абое рабое*; *Саўка, ды не ў тых санках*; *вантробы ад’есці*; *дрыжыкі бяруць*; *крычаць немым голасам*; *быць лынды* (байды, тылылы); *адзін чорт маляваў*; *трапіць у нерат*. Пажаданне тут можа быць толькі адно: часцей зазіраць у фразеалагічныя слоўнікі, у слоўнікі прыказак і прымавак, з любоўю вывучаць спадчыну, назапашаную стагоддзямі, выкарыстоўваць падобныя адзінкі ў адпаведнасці з кантэкстам, павышаць культуру маўленчых зносін.

Марфалагічная інтэрферэнцыя – гэта парушэнні ў маўленні марфалагічных нормаў беларускай мовы пад уплывам рускай. Тут назіраюцца

адхіленні ад нормы, якія тычацца, па сутнасці, усіх часцін мовы: ужыванне назоўнікаў у неўласцівых формах ліку і роду: *дубовая дзвер, матчыны клопаты, насунуліся прыцёмкі, слоік чарнікі, спелая клубніка, рысавая крупа, сінія чарнілы, смачны салат, прасторны зал, горкая палын, мая подпіс, вялікі гусь, белая лебедзь, залатая медаль, злосная сабака, сапраўднае цуда; канчаткі розных часцін мовы: раскінуліся паля, зялёныя леса, новыя дама; гаварыць аб лазне, Гале, бацьке, бабуле; пасля дажджа, два дні без сна, не меў поспеха; інтэрферэмы пры ўтварэнні прыналежных прыметнікаў і ступеней параўнання: машына дзеда, кашуля бацькі, Ванін веласіпед, прыгажэй сястры, разумней сябра (правільна будзе: дзедава машына, бацькава кашуля, Ванеў веласіпед, прыгажэйшая за сястру, разумнейшы за сябра); інтэрферэмы пры ўжыванні склонавых і іншых форм займеннікаў: купіць сябе новыя чаравікі, цябе падарылі прыгожыя кветкі, прыгатаваць сябе сняданак, нечага надзець, некага наведць (беларускае: няма чаго, няма каго); парушэнні пры спалучальнасці лічэбнікаў і назоўнікаў: тры новых стала, два дарослых сына; чатыры новых тэлефона; памылковыя дзеяслоўныя формы: ты еш, ты даш, ён ест, ён даст, вы ядзіце, вы дадзіце; спяваючы хлопец, танцуючая дзяўчынка, смяючыся дзеці, ідзя па вуліцы, глядзя сабе пад ногі, думая пра маці, чытая газету і інш.*

Сінтаксічная інтэрферэнцыя. Беларуская мова мае шмат адметных параўнальна з рускаю моваю сінтаксічных канструкцый (напрыклад: *дзякаваць бацькам – благодарить родителей; узяць за жонку – взять в жены; выбраць на свой густ – выбрать по своему вкусу; чуць на свае вушы – слышать своими ушами; бачыць на свае вочы – видеть своими глазами; жыць пры бацьках – жить с родителями; жыць пры дзецях – жить с детьми; паехаць да сваякоў (сяброў) – поехать к родственникам (друзьям); стаяць пры мікрафоне – стоять у микрофона; спатыкнуцца на камень (пень) – споткнуться о камень (пень); з нагоды свята (юбілею) – по случаю праздника (юбилея); загадчык (чаго?) кафедры – заведующий (чем?) кафедрой; ажаніцца (пабрацца) з каханаю (Ганнаю, Валяю) – жениться на любимой (Анне, Валентине); на святочны стол – к праздничному столу; спяваць на тры галасы – петь в три голоса; на карысць сабе – в свою пользу; чытаць сам сабе (самому сабе) – читать про себя; узбіцца на грошы – разжиться деньгами; жыць каля самага мора – жить у самого моря; дарога да славы – дорога к славе; пісаць на адрас – писать по адресу; хадзіць па аўдыторыях (пакоях) – ходит по аудиториям (комнатам); за пяць кіламетраў – в пяти километрах; праз цябе мы спазніліся – из-за тебя мы опоздали), няведанне і змешванне якіх вядзе да памылак.*

Бясспрэчным з’яўляецца тое, што менавіта ў сінтаксісе выяўляецца нацыянальная адметнасць разнастайных спосабаў і сродкаў выражэння думкі, пачуццяў і волевыяўлення. «Глыбока авалодаць моваю няможна без спасціжэння яе сінтаксічнага ладу, – слухна заўважае вядомы даследчык П. Сцяцко. – Пры павярхоўным засваенні найбольш хібаў якраз у сінтаксісе – пабудове фразы. Тут і пануе “шашаль” мовы – калька».

Неабходна засцерагаць ад наступных зрусіфікаваных штучных канструкцый і выразаў:

Ён выбраў спартыўны касцюм па свайму росту. Правільна – пад свой рост;

Гэты касцюм аказаўся вялікі па памеры. Правільна – вялікі памерам;

Пятро Іванавіч з’яўляецца загадчыкам кафедры. Правільна – загадчыкам кафедры;

Яна вельмі глядзела за сабой. Правільна – глядзела сябе;

Мы атрымалі чатырохпакёвую кватэру. Правільна – кватэру на чатыры пакоі;

Мікола падрас і станавіўся гаспадаром. Правільна – браўся на гаспадара;

Каця правучылася ва ўніверсітэце больш трох гадоў, але не закончыла яго. Правільна – больш за тры гады;

Сцяпан быў разумней усіх у групе. Правільна – разумнейшы за ўсіх;

Мы набылі неабходныя падручнікі па новаму прадмету. Правільна – па новым прадмеце і інш. (з вуснага маўлення студэнтаў).

Памылковымі будуць у беларускай мове, напрыклад, і такія словазлучэнні, як *хварэць грыпам, хворы тыфам, захварэць адзёрам* і інш. Дзеясловы *хварэць, захварэць*, а таксама прыметнік *хворы* ў беларускай мове патрабуюць формы вінавальнага склону назоўніка з прыназоўнікам *на*: *хворы на сухоты, захварэць на шкарлятыну, хворы на адзёр, захварэць на грип*.

Акрэсленыя намі інтэрферэнцыйныя памылкі – толькі нязначная частка найбольш тыповых і ўстойлівых парушэнняў, якія хоць і не зацямняюць сэнсу пачутага, аднак з’яўляюцца ўстойлівымі і скажаюць нормы літаратурнай мовы на ўсіх узроўнях і спараджаюць устойлівасць трасянкі.

Н. Ю. Паўлоўская

ЛІНГВАКУЛЬТУРНАЯ АДАПТАЦЫЯ ФОРМУЛ МАЎЛЕНЧАГА ЭТЫКЕТУ

Адной са значных задач лінгвістыкі выступае вывучэнне сродкаў маўленчага этыкету і іх выкарыстанне ў розных камунікатыўных сітуацыях. Асаблівую важнасць набывае кантрастыўнае даследаванне гэтых адзінак, паколькі яны, выконваючы рэгулятыўную функцыю ў метакамунікацыі, садзейнічаюць паляпшэнню міжасобасных адносін, выражаюць добразычлівасць, сімпатыю, маюць, безумоўна, свае этнакультурныя адрозненні, рэалізуючы нацыянальна-спецыфічныя стэрэатыпы. Гэтыя міні-дыскурсы ўтрымліваюць глыбінныя сэнсы, сфарміраваныя ў старажытнасці і захаваныя ў святдомасці этнасаў генетычна.

У аснове выразаў маўленчага этыкету ляжаць прадстаўленні чалавека пра «сацыяльна ўхваленыя маўленчыя паводзіны, вынікам якіх з’яўляецца агульнасць спосабаў гарманізацыі зносін у розных лінгвакультурах» (С. А. Рисинзон, 2010). Нягледзячы на абсалютную прагматычнасць гэтых